

שיעור טז

## כרמלית

### אזורי הגבול או מהפכה?

פתיחה | המונח כרמלית | המקורות הראשוניים להגדרת כרמלית |  
כרמלית בירושלמי | שיטת הרמב"ם | נשמת הסוגיה

פתיחה<sup>60</sup>

הכרמלית היא רשות שתקנו חכמים והוסיפו על שתי הרשויות מדאורייתא: רשות הרבים ורשות היחיד. תקנה זו היא מהתקנות מרחיקות הלכת של החכמים בהלכות שבת, ובכלל, והיא משפיעה השפעה דרמטית על ההתנהלות בשבת, בכל הקשור להעברת חפצים ממקום למקום, שכן רוב השטחים בעולם, לפי המקובל בהלכה, מוגדר ככרמלית.

מה טיבה של התקנה? מה הסיבה שקבעו חכמים רשות שלישית, וכיצד עשו זאת? מה טיבה של הגדרת רשות ככרמלית, ומה משמעותו של המונח 'כרמלית' אותו בחרו כדי לתת שם לרשות השלישית? כפי שנראה, מן המקורות עולות כנראה שלוש גישות מהותיות לשאלות אלה. לפעמים הן מקרינות על ההלכה, ובכל אופן, נראה שיסודן בתפישות עומק שונות אודות משמעות הרשויות ומלאכת הוצאה - ואת זאת ננסה לברר להלן.

### המונח כרמלית

לגבי הוראת המונח כרמלית מצאנו שלושה פירושים:

רש"י פירש - "יערו וכרמלו", כלומר: ההגדרה הבסיסית היא שטחים פתוחים שלא נכבשו בידי אדם כמו יערות, פרדסים, מדבריות ושטחי מרעה. רבים לא רגילים להלך שם אבל זה גם לא מקום של יחיד. אין זה מקום שעשוי בעיקרו להילוך הרבים כדרכים ראשיות ושווקים, אך הרבים יכולים, אם ירצו, להלך בו. כיוון שאין תשמישו לרבים, אבל גם לא לרה"י - הרי הוא נופל תחת הגדרה שלישית - כרמלית (רש"י ג ב וראה לעיל שיעור טו).

בירושלמי פירש - "כר מל: רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני", כלומר: נמצא באמצע גידולו - מצב ביניים - וזה משל למצב ביניים שבין רה"י ולרה"ר.

והרמב"ם פירש - כרמלית זה כ-ארמלית, כאלמנה, ארמלתה. לא בתולה ולא אשת איש - לא זה ולא זה (פירוש המשניות שבת א א)

60. תודה לתלמידיי היקרים אחיה רפפורט נ"י ודובי מיטלמן נ"י על סיכום שיעור זה.

ההגדרה המחודשת של הרמב"ם מיותרת לכאורה, ונראית דומה לירושלמי, משהו שהוא לא זה ולא זה, והרמב"ם ודאי הכיר את הירושלמי. אולי חשב שפירושו הוא פשט הלשון, ובירושלמי זה דרוש, כר מל, ואילו הוא הבין שכרמלית זה משהו לשוני בסיסי יותר - כ-ארמלית, וכיוון שדרך הארמית הארץ ישראלית שהיא משמיטה תנועות, אולי פשוט זה נהפך לכרמלית. להלן נבקש הסבר מהותי לביאור הלשוני של הרמב"ם ונעגן אותו בשורשי תפישתו בדיני הרשויות בכלל ובכרמלית בפרט.

נניח בינתיים שרש"י מציג עמדה אחת מובהקת, והירושלמי והרמב"ם עמדה מנוגדת. ההגדרה של רש"י לא הייתה יכולה להתקבל על דעתו של הרמב"ם - כי את מה שרש"י קורא כרמלית - יער או מדבר, הרמב"ם מחשיב להלכה כרשות הרבים - כברייתא שבירושלמי.<sup>61</sup> לכן ברור שאת הרמב"ם יש להבין מהותית אחרת מרש"י.<sup>62</sup>

נראה שיש הבדל יסודי באופן שרש"י לפי הבבלי מחד גיסא, והירושלמי מאידך גיסא, הבינו את אופי הכרמלית. לרמב"ם - הכרמלית היא מרחב שנופל בין הכסאות ואיננו נכנס לשום קטגוריה, וחכמים הם שהגדירו את מעמדו. בכל תחומי ההלכה יש מצבים גבוליים שהם או גם וגם, או לא ולא, כמו: נערות, אנדרוגינוס, בין השמשות, חצי עבד וחצי בן חורין וכיו"ב, ואפשר שכרמלית גם היא הגדרה למצב ביניים שקיים ברשויות שבת, כיוון שיש לה הן מתכונות רה"י והן מתכונות רה"ר, ומצד שני - אין לה את כל התכונות של אף אחת מהרשויות.

לפי רש"י לא נכון יהיה לומר שכרמלית היא מרחב שנופל בין הכסאות שהרי השטחים הפתוחים הם רוב העולם ולרש"י דינם ככרמלית וזה לא איזה תחום אפור או מצב ביניים, אלא שהתורה באמת לא אסרה את כל השטחים הפתוחים, ולא נתנה להם הגדרה הלכתית פוזיטיבית (נזכיר שוב: לפי הרמב"ם הם מוגדרים על פי התורה כרה"ר). אנחנו מבינים שהתורה לא יכולה להתייחס לכל מצב פרטני או גבולי, כמו סימטאות צרות או צידי רה"ר שנדון בהם להלן. אבל לא יכול להיות שברמה דאורייתא לא תהיה שום הגדרה לשטחים הפתוחים שממלאים את רוב חללו של עולם. יש להניח שאם התורה לא נתנה להם מעמד, הם פשוט לא רלוונטיים לאיסור הוצאה.

מכאן, שלפי רש"י תקנת הכרמלית היא חידוש עצום ביחס לדינא דאורייתא. חז"ל קבעו שכל השטחים הפתוחים יש להם מעמד הלכתי חוקי שדומה ביסודו לרה"ר, ובזה הם שינו מהותית את הגדרת התורה, והכריעו לגבי רוב השטח בעולם, שלא ייתכן שהוא חסר הגדרה ומשמעות הלכתית, אלא שכל מקום כזה יהיה כרמלית. בעצם, אחרי תקנת חכמים, ברירת המחדל של הגדרת הרשויות היא כרמלית, ואכן - כמותית רוב העולם הוא כרמלית, ורק שטחים שיש להם תכונות פוזיטיביות של רה"ר או רה"י - יקבלו מעמד מיוחד מדאורייתא.

נסביר זאת באופן נוסף. הגדרת הכרמלית לפי רש"י משמעותה שכשמגיעים למרחבים שע"פ התורה ערכם 0, חז"ל מחדשים שיש להם ערך של 0.5 רשות. חז"ל העניקו ערך

61. ירושלמי שבת א א. ראה לעיל שיעור טו.

62. בדברינו להלן נתייחס לשיטת הירושלמי והרמב"ם כאחת, ובהמשך נחלק.

למרחבים שע"פ התורה הם אינם רשות כלל, ומעמדם היה ניטרלי לחלוטין, וחיידשו שיהיה להם מעמד ביניים הלכתי. דיני הטלטול בהם יהיו כרה"ר (אסור להעביר ד' אמות), ועם זאת אסור לטלטל מהם לרה"ר - כמו מרה"י. ודוק, הסיבה שהם נאסרו איננה בגלל שיש להם מעמד ביניים. לפני האיסור היה להם ערך 0 מובהק, ורק חז"ל הם שנתנו להם מעמד ביניים מבחינת ההגדרות ההלכתיות.

לא רק הגדרת הרשויות השתנתה מהותית לפי רש"י, אלא גם איסור הוצאה השתנה מהותית - מעתה איסור הוצאה וטלטול חל, הלכה למעשה, כמעט על כל מקום שאדם עובר אליו מרה"י. לעיל בשיעור טו הסברנו את שיטת רש"י ברה"ר בעקבות הבבלי כמעוגנת באופי הממשי של רה"ר כמקום הילוך הרבים ופעילותם. לאור זה יש להבין את איסור הוצאה כאיסור שיש לו זיקה לעולם המלאכה, ותכליתו למנוע את המסחר והמלאכה ברה"ר, כסוגיית הגמ' (צו ב) שלמדה מהציווי להפסיק להביא את המלאכה במשכן לרה"ר את איסור הוצאה(לעיל 2), ואם אכן זו הגדרת האיסור וטעמו, מובן מדוע מדאורייתא אכן אין בעיה לטלטל בשטחים פתוחים שאין להם כל הקשר מסחרי או תעשייתי. כשחז"ל באים ואוסרים את השטחים הפתוחים ככרמלית, אין זו רק הרחבה או חומרה, אלא יש בכך חידוש קונספטואלי גם במשמעות מלאכת הוצאה, והרחבתו מתחום המלאכה והמסחר גרידא לדרישה כוללת ועקרונית של קיבוע כל החפצים למקום שלהם, ואיסור להוציא חפצים בעצם לאף מקום.

רמב"ם/ירושלמי - לשיטתם השטחים הפתוחים כמדבר וכיער אסורים מן התורה והם רה"ר דאורייתא (רמב"ם, שבת יד א). מהי הכרמלית? דומה שבניגוד לברייתא הרי שבדינוי האמוראים על כרמלית בדף ז א עולה הגדרה אחרת, התואמת את ההגדרות הלשוניות של הירושלמי והרמב"ם. הסוגיה שם לא עוסקת כלל בשטחים הפתוחים, אלא באזורי העמימות - מרחבי הביניים שבתוך רה"ר עצמה, או הגבול העבה בין רה"ר לרה"י, כגון: בין העמודים, אצטבא, עמוד או לבנה ברה"ר, צדי רה"ר, וכיו"ב. הסוגיה חוקרת - מה מעמדם של אזורי הביניים, שטחי המעבר, שנמצאים פיסית ברה"ר, אבל מבחינת השימוש בפועל אין הרבים משתמשים בהם באותה אינטנסיביות שהם משתמשים ברה"ר, כגון: שטחי המסחר שלפני החנויות, בין העמודים, שולי הרחובות וכל הדוגמאות שלעיל. המושגים הדומיננטיים של הסוגיה הם: 'דרסי בה רבים', ו'ניחא תשמישתיה'.

חז"ל מסתכלים על רה"ר, ואומרים - השאלה היא לא איפה יש קיר או בית או עמוד, אלא באיזה מרחב אנשים משתמשים. אם יש אזורים שמבחינה מבנית הם בתוך האזור של רה"ר אבל בפועל בני אדם משתמשים בהם שימוש מועט, ולא רגילים ללכת בהם, לא נכון להגדיר אותם כרה"ר, בגלל ההגדרה העקרונית של רה"ר כמקום שבו משתמשים רבים. ההבחנות השונות בתוך הסוגיה וחלוקותיה עומדות בדיוק על הנקודה הזו. אביי ורבא אמרו שלבינה רק אם גבוהה ג' טפחים נחשבת כמקום פטור, אבל היזמי והיגי (קוצים) אפילו פחות, כי לא דרסי בה רבים. ויש שהחמירו גם בהם, והקלו בצואה, ורב אשי נחלק גם על צואה להצריכה ג' טפחים כדי להגדירה כמקום פטור. ונראה ששורש המחלוקות הוא האם צריך הבדלה מבנית-כמותית, או שאופי השימוש לבדו מחלק בין רה"ר לבין מקום פטור או כרמלית.

מתוך הסוגיה, ולפי הירושלמי והרמב"ם, עולה מושג אחר של כרמלית מזה של רש"י. כרמלית ביסודה היא מרחב הנמצא פיסית ברה"ר או במעבר בין רה"ר לרה"י, ולמעשה הוא יכול לקבל הגדרה או כרה"ר או כרה"י, כלומר: שיש לו תכונות שאופייניות גם לרה"ר וגם לרה"י, ולא שאין לו תכונות כלל, או שאין לו שום הגדרה. הערך של מרחב כזה הוא לכאורה 1, אבל יכול להיות 1 רה"ר או 1 רה"י. חכמים חידשו שצריך להתבונן על אופי השימוש הספציפי של כל מקום, והם מגדירים שמדאורייתא רה"ר היא רק מרחב שיש בו בפועל שימוש רבים, ושדרסי בו רבים, ולכן את צדי רה"ר, איצטבא, בין העמודים וכל כיו"ב - הורידו לערך של 0.5.

לפי הבנה זו, כרמלית היא בבחינת "רה"ר חלשה". מבחינה הלכתית היא מקבלת הגדרה של רה"ר: אסור לטלטל בה ד' אמות, יש לה דין בפועל של רה"ר, ולכן נראה לומר לגישה זו שכרמלית מראש יותר קרובה לרה"ר.

### המקורות הראשוניים להגדרת כרמלית

המופיע הראשון של דין כרמלית במשנה נמצא כנראה בסוף עירובין:

חצר שנפרצה לרשות הרבים המכניס מתוכה לרשות היחיד או מרשות היחיד לתוכה חייב דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים מתוכה לרשות הרבים או מרשות הרבים לתוכה פטור מפני שהיא ככרמלית. (משנה עירובין ט ב)

רבי אליעזר אומר שחצר שנפרצה לרה"ר - היא כרה"ר, וחכמים אומרים - הרי היא ככרמלית. הגמרא מציעה בלישנא בתרא, שהם חולקים עקרונית באותה מחלוקת גם בצדי רה"ר, אבל מציגים את המחלוקת דווקא בחצר, כדי להגיד שגם בזה חכמים אומרים שזה לא רה"ר, ולא רק בצדי רה"ר שיש בהם חיפופי (כלומר אבנים שמבדילות פיסית בין מקום הילוך הרבים לבין שולי הרחוב - ולכן הגיוני יותר שהיא כרמלית).

יוצא אם כן שמחלוקת ר"א וחכמים היא על אזורי הגבול שבין הרשויות דאורייתא - מה שבין החצר לבין רה"ר. ר"א בעצם אומר - אני לא מכיר מדרגת ביניים כזו. מקום שבין רה"ר לרה"י יכול להיות או רה"ר או רה"י. זה מצב בינארי, אין משהו באמצע, והוא מכריע לפי אופי השימוש - כיוון שעכשיו אחרי שנפרצה דשו בה רבים - הרי היא רה"ר.

מה תהיה דעתו של ר"א לגבי ים ובקעה? ייתכן שהוא סובר שמדאורייתא אין להם שום מעמד, או שזה באמת כרמלית לדעתו - וכרש"י. אבל קשה, מה יאמר ר"א על כל שאלות האמוראים בדף ז א על קרן זוית ואיצטבא ולבנה ובין העמודים וכיו"ב, מה מעמדם לדעתו? אם צדי רה"ר דינם כרה"ר, מדוע לא יהיו אלה רה"ר?

הראשונים שואלים בסגנון דומה בסוגייתנו (אז): מדוע הגמרא אצלנו ששואלת "מאי כרמלית" לא מפנה אותנו למשנה מפורשת בעירובין ואומרת שכרמלית היא חצר שנפרצה או צדי רה"ר? תשובת הרשב"א והתוס' היא שהגמרא לא רצתה להעמיד את הברייתא במחלוקת חכמים ור"א. שכן אם הגמרא הייתה מעמידה פה את הברייתא בצדי רה"ר, הרי זה לא כרבי אליעזר. האמוראים מציירים מצבים אחרים של כרמלית: קרן זוית וכל הדוגמאות שבהמשך

הסוגיה, ולפיכך הסוגיה היא גם לדעת ר"א - שחולק לדעת הראשונים רק בצידי רה"ר ובחצר שנפרצה, אבל בכל שאר המקרים של קרן זוית ולבינה ובין העמודים - הוא יודה שזה רק כרמלית. כמובן שלשיטתם נצטרך להבחין הבחנות דקות כדי להסביר מדוע חצר שנפרצה וצידי רה"ר יש להם לפי ר' אליעזר דין של רה"ר, וקרן זוית וכיו"ב הן כרמלית.

לענ"ד ניתן להציע בפשטות שסוגייתנו כולה היא באמת רק לשיטת חכמים החולקים על ר"א, ואליבא דהלכתא. לפי ר"א כל מה שנמצא בגבולות רה"ר הוא תמיד רה"ר, ומה שנמצא ברה"י הוא רה"י, כאמור - אין מרחב ביניים.

ייתכן שהמשנה בעירובין חושפת משהו ראשוני יותר אודות התפתחות מושג הכרמלית. רבי אליעזר, המשקף פעמים רבות את ההלכה העתיקה, ומתנגד לחידוש (ראה: סוכה כז ב - כח א), דוחה את מושג הכרמלית, ולא מכיר בו. הוא נשאר עם הרשויות היסודיות שמדאורייתא.<sup>63</sup> חכמים החולקים עליו הם המחדשים אותו, ולפיכך יש לומר שכל הדיון על כרמלית הוא המשך של שיטת חכמים במשנה זו בעירובין.

נחזור ללישנא קמא בסוגיה בעירובין, שיש בה כיוון פורה אחר למחשבה. לפי הלישנא קמא ר"א וחכמים חולקים במחלוקת מקבילה (בבא בתרא ק א) על רבים שביררו דרך לעצמם, שהנושא שלה הוא זכות הקניין של רבים שביררו להם דרך בשדה פרטית. הגמ' מבארת שגם כאן - החצר נפרצה ורבים ביררו להם דרך במקום הפירצה, ועל זה הדיון - האם זה נחשב רה"ר מכוח מעשה הרבים - או לא.<sup>64</sup>

עולה מדברי הגמ' הבנה מפתיעה בגדרי רה"ר ורה"י בהלכות שבת. הגמרא בלישנא קמא שם לא דנה בשאלה האם זה רה"ר או לא על פי מושגים מבניים או על פי עקרונות של שימוש ותפקוד, כפי שראינו עד כה, אלא באמצעות מושגים של בעלות. רבים שביררו להם דרך - זו שאלה קניינית. חכמים חולקים על ר"א, לכאורה, מפני שהם חושבים שרבים שביררו להם דרך אינם קונים אותה, והיא נשארת בבעלות פרטית, ולכן זה גם לא רה"ר, אבל יש לשאול: מדוע יש לכך משמעות, הרי סוף סוף הרבים הרי הולכים שם, ובהלכות שבת זה מה שאמור לקבוע!

עולה מדברי הגמ' בלישנא קמא שלפי ר"א גדרי רה"ר ורה"י כפופים לגמרי לבעלות, וכיוון שהדרך שביררו להם רבים שייכת במונחי חושן משפט לרבים, אז גם בהלכות שבת כן. ונשאל לפי חכמים, מדוע זו כרמלית ולא פשוט רה"י, שהרי לדעתם הבעלים של החצר הוא בעה"ב הפרטי ולא הרבים? ייתכן שזו גופא מחלוקתם, וחכמים חושבים שבשבת יש להתייחס לא רק למרכיב הקנייני, אלא גם לשימוש, ולכן זו כרמלית, בגלל שזה מרחב שיש הגדרות סותרות התקפות לגביו.

מצאנו אזכור נוסף של המונח 'כרמלית' בתוספתא:

63. כפי שאמרנו לעיל, ייתכן שהוא יסבור כרש"י, במובן המצומצם, שרק שטחים פתוחים מקבלים הגדרה חדשה, אבל אזורי גבול מסונפים תמיד לאחת משתי הרשויות דאורייתא.

64. הגמ' מודה בהמשך שיש בכך דוחק, שכן את המחלוקת שם בב"ב העמידו בזה שלרבים הייתה שם פעם דרך שנעלמה. וגם את המשנה שלנו צריך להעמיד בזה.

בהמה שנכנסה מאיליה לרשות היחיד והזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול שעליה ובמשווי שעל גבה ובעגלה כשהיא מושכת משלמת נזק שלם והמזיק בכרמלית משלם נזק שלם. (תוספתא בבא קמא א 1)

בעולם הנזיקין, בהמה שהזיקה ברה"ר תשלם חצי נזק, אם הזיקה בכוונה, ופטורה מתשלום אם אכלה או דרסה ברגלה. הגדרות רה"ר לעניין נזיקין כפופות לזכויות השימוש של אנשים, ולא להגדרות פורמאליות. לעומת זאת, ברה"י בהמה שהזיקה חייבת נזק שלם תמיד. בתוספתא כתוב שדין הכרמלית כדין רה"י לחייב על הנזק נזק שלם. מדוע הושוותה כרמלית דווקא לרה"י?

עלינו לשאול שאלה ראשונית יותר: מה משמעות המילה כרמלית כאן? הרי לא מדובר כאן בהלכות שבת. מסתבר שהכרמלית היא מילה שיש לה משמעות גם בשפה הטבעית, וזה מסתבר על פי מושג הכרמלית של רש"י - המדבר והיער, שהרי ברור שהכוונה אינה לכרמלית של אצטבא או קרן זוית ברה"ר, שם ודאי ישלם נזק כמו רה"ר. כנראה שהתוספתא אומרת שמי שהולך עם בהמה במקומות כאלה, שגם יחיד משתמש בהם, עליו לשמור שמירה יתרה על הבהמה שלו, כמו ברה"י.

ייתכן שכך יש להבין את הלשון במשנה בעירובין "מפני שהיא כ-כרמלית", והיתה המשנה צריכה לומר פשוט: "מפני שהיא כרמלית", אלא שאם כדאמרן המילה כרמלית איננה מושג פורמאלי, אלא מתארת בשפת בני האדם הטבעית מרחבים ממשיים, וכנ"ל ברש"י (יער-מדבר), אזי ההלכה פשוט משווה את המקרה של חצר שנפרצה לאותם מרחבים.

### כרמלית בירושלמי

הרשב"א (ד"ה "הא דאמר") - שואל על הדיון על אצטבא בסוגיה (ז א), הרי לכאורה הברייתא בדף ו א הכריעה שאצטבא (איצטנית או איסטונית בלשונה) היא כרמלית, אז לשם מה הדיון? שאלה דומה שאלו בגמ' בסוף העמ' על הלימוד מדברי רב גידל על בית שתוכו פחות מעשרה, כדי ללמוד שרה"י מוגדרת בעשרה טפחים - והלא זה מפורש בברייתא!

שתי השאלות הללו, וכן פערי השיח בין הברייתא לסוגיית האמוראים בדף ז א, כשהברייתא מתארת מקומות פשוטים שנמצאים בעולם (ים, בקעה וכרמלית שהיא כנראה יער - כרש"י) והאמוראים מדברים על כל מיני אזורים ביניים בתוך רה"ר, מעוררים את ההשערה שהאמוראים בסוגייתנו אולי לא הכירו את הברייתא שציטטה הגמ' בדף ו א ושהיא לכאורה בסיס כל הדיון.

האמוראים מדברים על כרמלית במונחים של מרחב בתוך רה"ר שחסרה לו תכונה של רה"ר: "לא דרסי בה רבים" או "לא ניחא תשמישתיה", ואילו בברייתא פשוט מדברים על שטחים פתוחים מובהקים: ים, בקעה וכרמלית.

הרשב"א ששאל מדוע האמוראים דנים באיצטבא ומתעלמים מהברייתא, התקשה כנראה לקבל את הרעיון שהאמוראים לא הכירו אותה, ולכן הוא מציע שאולי הברייתא דיברה על איצטבא שגבוהה ג' טפחים, ולכן מבנית, מבחינת המתאר של השטח, היא לא רה"ר, והחידוש של האמוראים הוא שגם אם זה נמוך מג' טפחים זה כרמלית - כי זה לא תלוי רק במתאר אלא גם בשימוש, ולפעמים גם בפחות מג' לא דרסי בה רבים.

גם בדיון על רב חסדא, נראה שחידושה של הגמ' הוא באותו כיוון:

אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא: לבינה זקופה ברשות הרבים, וזרק וטח בפניה - חייב, על גבה - פטור. אביי ורבא דאמרי תרוייהו: והוא שגבוה שלשה, דלא דרסי לה רבים. אבל היזמי והיגי, אף על גב דלא גביהי שלשה. וחיאי בר רב אמר: אפילו היזמי והיגי, אבל צואה לא. ורב אשי אמר: אפילו צואה. (שבת ז א)

אפשר היה לומר, כפי שאכן עשתה הגמ' בדף ה א, שפחות מג' טפחים הוא כלבוד או בטל לרה"ר. אבל אביי ורבא מחדשים שפה - מה שפחות מג' טפחים, הוא פשוט "דרסי לה רבים". זו השאלה היחידה שעלינו לשאול: האם יש שימוש של רבים או לא, ואם כן, גם מה שמבחינת המתאר הוא חלק מרה"ר, אם אין בו שימוש של רבים לא יהיה לו דין רה"ר.

הרשב"א מקשה מהירושלמי - שם לכאורה נאמר שרק מה שגבוה ג' הוא כרמלית, כי רק אז הוא לא חלק מרה"ר. הסתירה לדידיה כל כך חריפה, שהוא טוען שבירושלמי יש שיבוש, ושם כתוב שאינם גבוהים ג'.

הרשב"א מפעיל על הירושלמי את ההגיון של הסוגיה הבבליית - שבה לא חשוב אם זה ג' טפחים או לא, אלא רק האם דרסי רבים או לא - ואם היזמי והיגי או צואה לא דרסי לה רבים, גם אם הם פחות מג', עדיין יהיה להם דין כרמלית ולא רה"ר. הרשב"א כאן לשיטתו בהגדרת הרשויות בכלל, כפי שפגשנו אותה בהגדרת רה"ר (ראה לעיל שיעור טו) שהעקרון הראשוני בהגדרת הרשויות הוא אופיה של רה"ר, וההגדרה הבסיסית תלויה באופי השימוש וההילוך של הרבים בדרך או במרכז העיר ובשוק. הרשב"א מייתר בדבריו את ההגדרה של רוחב 16 אמה לרה"ר, וקובע שפלטיא (כיכר העיר) תהיה רה"ר גם אם דלתותיה של העיר נעולות. לא גודל הרחוב או הדלתות, מכריעים לפי דעתו, אלא השאלה האם הרבים משתמשים בו או לא. וכנראה שהעקרון הזה עצמו הוא, לדעתו, העקרון שמוביל את כל הסוגיה הדנה בהגדרת כרמלית בדף ז א.

בירושלמי כפי שהוא לפנינו, שתי האפשרויות להגדרה מופיעות במפורש:<sup>65</sup>

רבי זעירה בשם רב יהודה רבי זעירה בשם רב חיננא סימטיות שבין העמודים נידונין ככרמלית. ר' שמואל בר חיאי בר יהודה בשם ר' חנינה פירחי העמודים נידונין ככרמלית. לכן צריכין בגבוהין ג'.

חיאי בריה דרב כל המעכב דרסה בר"ה נידונין ככרמלית. רבנן דקיסרין אמרין אפי' קוצין אפי' זכוכית. לכן צריכין בשאינן גבוהין שלשה.

יש לפנינו מחלוקת, האם כרמלית בתוך רה"ר זה עניין מבני וזה יהיה תלוי בגובה שלה (ר' שמואל בר חיאי), או שזה עניין של דריסת הרבים, של שימוש, ללא קשר לגובה (חיאי בריה דרב). עולה פה מחלוקת מהותית, על טיב ההגדרה. האם כרמלית היא רק מה שבוטל ושונה

65. מסתבר שהגירסה שלפנינו בירושלמי לא הייתה לפני הרשב"א, שכן הוא לא מזכיר אותה, ומתקשה בגירסה שלו.

מרה"ר במתאר השטח, או, כמו הסוגיה בבבלי, השאלה היא של שימוש ופונקציונלית - האם יש בה שימוש הרבים אם לאו. הדרך השנייה בירושלמי היא דרך הבבלי, לפיה הכל תלוי בשימוש, וזו הבנת הרשב"א בהגדרת רה"ר ובכרמלית. לפי הדרך הראשונה בירושלמי - ההגדרה היא מבנית. וזה הכיוון של הברייתא (ו א), שלא הגדירה כרמלית על פי מבחן השימוש, אלא דיברה על הבחנה מבנית, או על שטח שהוא אחר לחלוטין - ים ובקעה, או אצטבא שבולטת מרה"ר.

### שיטת הרמב"ם

נדון כעת באופן מפורט יותר בשאלה כיצד הבין הרמב"ם את מושג הכרמלית. כשהרמב"ם בא להגדיר מאי כרמלית - הוא לא מגדיר אותה כמו הברייתא, וגם לא מגדיר אותה על פי דרסי בה רבים או לא, אלא מציע הגדרה שלישית. הגדרתו היא הגדרה כמותית ושלילית מובהקת - רה"ר זה מקום 4 טפחים בגובה 10 טפחים - וכרמלית זה מקום שיש בשטחו ד' אבל אין גובה ל' טפחים. ואם היא פחות מג' טפחים - היא רה"ר. כל ההגדרות כמותיות, ואין בדבריו מילה על אופי השימוש:

איזו היא כרמלית תל שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן וגבה משלשה ועד עשרה, שהכרמלית אינה תופשת אלא עד עשרה ואינה רחבה פחות מארבעה על ארבעה, וכן חריץ שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן ועמוק משלשה עד עשרה, וכן מקום שהוקף בארבע מחיצות גובהן משלשה ועד עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן קרן ב זוית הסמוכה לרה"ר והוא המקום שמוקף שלש מחיצות והרוח הרביעית רה"ר כגון מבוי שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית וכן הימים והבקעה בין בימות החמה בין בימות הגשמים כל אלו כרמלית הן. (רמב"ם שבת יד ד)

ההגדרה צומחת על דרך השלילה - זה מרחב שאין לו את התכונות הכמותיות של המקומות האחרים. מכאן נבין גם את ההגדרה הלשונית הייחודית של הרמב"ם לכרמלית - כ-ארמלית (אלמנה). הכרמלית היא: 'לא זה ולא זה' במובן המדויק - היא איננה מרחב שיש לו אופי שליש, כרש"י, והיא גם לא המקומות שמבחינת תפקודם הם אזורי ביניים של תשמיש הרבים וכיו"ב. הדימוי של הירושלמי: "כרמל" מכוון לאזור ביניים, למצב אפור - באמצע - בדרך. הכרמל, הוא אמצע התהליך של הבשלת התבואה, באמצע הדרך בין להיות בוסר לבין להיות בשל. אלה הם אזורי המעבר, למשל צידי רה"ר, או האיסטונית שבין חנות לרה"ר וכל כיו"ב. הרמב"ם לעומת זאת מדבר על מה שהוא "לא ולא" - לא כזה ולא כזה. לא רווקה ולא נשואה - אלמנה. אלמנה איננה מצב ביניים בין בתולה לנשואה, היא לא כזו ולא כזו.<sup>66</sup>

66. הרמב"ם אמנם פוסק את הסוגיה בדף ז א, אבל הסיבה שלו לא תהיה כי אין זה שימוש הרבים או לא דרסי בה רבים, אלא כי זה אזור שיש לו מעמד בפני עצמו, בגלל שאין לו תנאים מבניים של אף אחת מהרשויות דאורייתא.



**נשמת הסוגיה**

מה תפקידן של תקנות חז"ל, ובאיזה אופן הן משלימות או מרחיבות את מצוות התורה ואיסוריה? גילינו ששיטת רבי אליעזר משקפת, ככל הנראה, את המצב מדאוריייתא שאין בו כרמלית. לפי רש"י בסוגיה נראה שחכמים כשתקנו כרמלית עשו מהפכה של ממש בתפישת הרשויות. לפני תקנת כרמלית הייתה מלאכת הוצאה תקפה רק במרחבים המיועדים לתנועה של אנשים רבים, למסחר ולפעילות צבורית - כלומר: היא הייתה קשורה באופן ישיר לאזהרות של ירמיה ושל נחמיה לאנשי ירושלים, ולעולם המלאכה הקלאסי. משעה שהגדירו חכמים שכל השטחים הפתוחים, וכל המרחבים העירוניים שאינם דרך ראשית מפולשת או כיכר העיר (סרטיא ופלטיא) גם הם כרמלית, תפשה מלאכת הוצאה מקום מרכזי בהלכות שבת, ומכאן מתגלגלת כל מסכת עירובין, שתכליתה להתמודד עם האתגר החדש של שמירת השבת. השבת שלנו מעוצבת במידה רבה לאור גזירת כרמלית, והרעיון של קביעות החפצים במקומם כרעיון מהותי של שביתה שאיננה קשורה למלאכה אלא לתנועה - הוא אחד היסודות של השבת.

לדעת הרמב"ם והירושלמי תפקידה של גזירת כרמלית הוא לספק הגדרה למרחבי הביניים ואזורי העמימות, שמטבע הדברים תורה שבכתב לא יכולה להתייחס אליהם. כרמלית איננה שינוי קונספטואלי אלא השלמה הלכתית של תורה שבעל פה. השאלה אם להעדיף את ההגדרות המבניות או את עקרונות השימוש והתפקוד - מחזירה אותנו לשאלות המהות שדנו בהם בשיעור טו.